

Borbe Druge armije JA za oslobođenje Hrvatske s posebnim osvrtom na oslobođenje Zagreba

RADOMIR BULAJIĆ
Split, SFRJ

Druga armija je za kratko vrijeme oslobodila naseljena mjesta duž Save i gradove — Doboj, Derventu i Bosanski Brod. A noću 23. na 24. travnja 1945. grupe divizija — 28, 39. i 45. oslobodile su Bosansku Gradišku, prebacile dio snaga preko Save gdje su oslobodile Staru Gradišku. To su bili korisni potezi s obje strane Save koji su ubrzali raspad neprijateljskih snaga i otpora prema Zagrebu.

Plan štaba 91. njemačkog armijskog korpusa bio je da svoje jedinice koje su se nalazile u dolini Une izvuce kako bi mogao organizirati nove obrambene položaje južno od Zagreba i u rejonu Karlovca. Namjera je bila da ispravi liniju snaga fronta, što bi mu omogućilo da izvrši daljnju grupaciju snaga.¹

Došlo je i do opasnosti da Četvrta armija ugrozi pozadinu njemačkih trupa koje su se povlačile iz Jugoslavije na sjever nakon izbijanja u širem rejonu Delnice — Rijeka. Komandant njemačke grupe armija »E« Aleksander fon Ler, odlučivši da zaustavi napredovanje Jugoslavenske armije, organizirao je obranu na tzv. »Zvonimirovoj liniji«, koja je išla istočnim obroncima Bilogore, duž rijeke Illove do njenog utoka u Savu, zatim Savom do Siska, te tokom rijeke Kupe do Karlovca.

U duhu zamisli Vrhovnog komandanta, 26. travnja 1945. godine, Druga se armija u hodu prestrojila u dvije operativne grupe divizija radi efikasnijeg komandiranja i rukovođenja operacijama,² u Karlovačku i Unsku operativnu grupu divizija.³

Potkraj travnja 1945. dolinom Une, iz pravca Otoke, u Bosanski Novi stigla je 373. legionarska divizija,⁴ a prije nje i 10. lovački zdrug usta-

¹ Milan Jovanović, Borba 45. divizije za oslobođenje Dubice, Siska i Zagreba 1945. godine, *Vojnoistorijski glasnik*, 4/1954, str. 44—65.

² Ovdje je obrađeno samo sudjelovanje Unske operativne grupe divizija u oslobođenju Hrvatske i 25. srpske divizije u oslobođenju Zagreba.

³ U Karlovačku operativnu grupu divizija ušle su ove divizije — 3, 4, 10. i 34 divizija, a u Unsku operativnu grupu — 23, 28, 39. i 45. divizija (Arhiv Vojnoistorijskog instituta Beograd (dalje: AVII), k. 71, reg. br. 5/4, Operacijski dnevnik Druge armije JA).

⁴ Svetislav Miladinović Slavko, Četrnaesta srpska brigada («Kraj završnih operacija»), Beograd 1982, str. 433.

ško-domobranske divizije. Na komunikacijama između Bosanskog Novog — Dobrljina i Kostajnice nalazile su se jedinice 7. lovačkog i 8. ustaškog zdruga 4. ustaško-domobranske divizije. Ukupno oko 3000 vojnika.⁵ Nakon dolaska štaba 373. legionarske divizije u Bosanski Novi sve te ustaško-domobranske jedinice, i dio njemačkih snaga koje su se na tom dijelu zatekle, stavljene su pod njegovu komandu. Očekujući napad divizija Druge armije odmah je poduzeo mjere za obranu Bosanskog Novog i za pojačanje ostalih garnizona u dolini rijeke Une.⁶

Unska operativna grupa divizija, nastupajući u duhu postavljenog zadatka, krenula je u opći napad u ovom rasporedu: 45. divizija na Bosansku Dubicu, 28. divizija između planine Prosare i Kozare ka Kostajnici, 39. divizija na Prijedor—Bosanski Novi, dok je 23. divizija određena u armijsku rezervu.

U vezi sa strateškim zadacima Druge armije, štab 45. divizije dobio je zadatak da sa svojim potčinjenim jedinicama napadne neprijateljsko uporište u Bosanskoj Dubici, a potom, nakon pripreme, forsira rijeku Unu i napadne neprijatelja na položajima oko Hrvatske Dubice.⁷

Bosanska i Hrvatska Dubica imale su očigledno veoma važno mjesto u obrambenim planovima neprijatelja koje mu je osiguravalo nesmetano izvlačenje svojih snaga iz doline Une ka sjeveru. Oslonjena sjevernom stranom na Unu, Bosanska Dubica je bila povoljna za obranu, jednom riječju, veoma jak mostobran. Iza Une bila je Hrvatska Dubica, čija je nadmorska visina veća za 50 m pa je imala odlične uvjete za organiziranje i raspored artiljerijskih oruđa, minobacača i mitraljeza i za njihovo uspješno dejstvo na napadača koji bi ravnicom prilazio Bosanskoj Dubici. Bosanska Dubica bila je utvrđena na desnoj obali Une — opasana sa 22 betonska i zidana bunkera. Nekoliko njih je bilo dvokatnih. Svi prilazi toj varošici bili su zatvoreni žičanim preprekama, u nekoliko redova gusto ispletanih, te minskim poljima. Mnoge zgrade u B. Dubici bile su preuređene za obranu jer su bile podesne, od tvrdog materijala. Branili su je dijelovi Obrambenog ustaškog zdruga pukovnika Maksa Luburića i, prema nekim zaplijenjenim njemačkim dokumentima, dijelovi 4. ustaško-domobranske divizije.⁸

Za napad na Bosansku Dubicu, 45. divizija je bila ovako grupisana: Na desnom krilu napada bila je 24. srpska brigada, u centru napada 20. srpska brigada, a na lijevom krilu 23. srpska brigada. Dvije baterije »zisovaca« postavljene su u rejonu 20. brigade, baterija protutenkovskih topova u rejonu Četvrtog bataljona 24. brigade, a baterija pukovskih topova u rejonu Prvog bataljona 23. brigade. Napad je bio planiran u

⁵ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom XI — Operacije Jugoslovenske armije 1945, Beograd, knj. 1, 1971, knj. 2, 1969, knj. 3, 1976, knj. 4, 1975 (dalje: Zb NOR). Podatak uzet iz XI/2, dok. 69, napomena 4; AVII, fond NDH, k. 134a, reg. br. 3/1—35—64.

⁶ Zb NOR XI/4, dok. 34.

⁷ Isto, XI/2, dok. 71.

⁸ Četvrta ustaško-domobranska divizija bila je ovako sastavljena: 4 lovački zdrug, 10. lovački zdrug, 2. bojna 8. ustaškog zdruga i topništvo od tri baterije (Zb NOR, XI/4, 33—170).

dvije faze. Jedan od najvažnijih zadataka bio je da se sačuva od rušenja drveni most (most je spajao obje Dubice) na Uni jer time bi bio stvoren značajan preduvjet za brže oslobođenje Hrvatske Dubice i za nastupanje jedinica ka Sunji.

Brigade su zauzele polazne položaje za napad 26. travnja popodne i već u 20 sati bile pripremljene za noćni napad, koji je bio određen u 21,30 sati. Artiljerijska priprema počela je u 21 sat iz 16 oruđa i trajala je petnaest minuta. Tučeni su uglavnom bunkeru na prilazima gradu i neprijateljski artiljerijski položaji na lijevoj obali rijeke Une. A zatim pod zaštitom artiljerijske i minobacačke vatre, jedinice su podilazile. Borba je otpočela u 21,30 sati. Neprijatelj se uporno branio, naročito iz bunkera koje artiljerija 45. divizije nije uspjela neutralisati.

Četvrti i Drugi bataljon 20. brigade nadirali su s juga u grad vezujući znatne neprijateljske snage. Neki su bunkeru osvojeni već u 22 sata, a Drugi bataljon 20. brigade, pola sata kasnije, vodio je žestoke ulične borbe protiv ustaša. Vidjevši da im se linija obrane sve više sužava, ustaše su oko 23 sata izvršili protivnapad i jednim klinom uspjeli prodrijeti na spoju 20. i 24. brigade, sjeverno od kote 121. Četvrti se bataljon 20. brigade potom počeo povlačiti pod borbom na jug, zapadno od kote 121 i time privukao veću pažnju neprijatelja na sebe.

Iskoristivši taj trenutak, Četvrti bataljon 24. brigade i Treći bataljon 23. brigade izvršili su silovit napad na Bosansku Dubicu, s istočne i zapadne strane.

Ta je zamisao bila dalekovidna. Četvrti bataljon 24. brigade prodro je u grad a zatim se, osvajajući zgradu po zgradu, podijelio u dvije kolone: jedna je prodirala s jugoistočne strane, glavnom ulicom, a druga putem, duž Une, ka mostu. Treći bataljon 23. brigade, uz snažnu podršku artiljerijske i minobacačke vatre te svojega automatskog oružja, probio se u isto vrijeme pored Une sa zapada. Sad je među ustašama nastala pometnja, zbunjenost, i počeli su se povlačiti, gonjeni od dva bataljona.

Bataljoni su u 0,30 sati 27. travnja, svaki sa svoje brigadne strane, upali u grad i ponovo su počeli uporne borbe s ustašama, koji su branili svaku kuću. No pod pritiskom jedinica 45. divizije, ustaše su, povlačeći se postepeno, napuštali kuću po kuću. A zatim su odjednom nagnali u panično bjekstvo preko mosta na Uni, istovremeno dignuvši iza sebe u zrak most koji je bio miniran.

U oštroj borbi prsa u prsa, bataljoni 45. divizije su se probili do mosta, koji su ustaše digli u zrak povlačeći se u Hrvatsku Dubicu. Prilikom povlačenja, ostala im je odsječena jedna satnija koja je do svanuća uništena. Samo je manji dio zarobljen.⁹

Koristeći se postignutim uspjehom, u zoru 28. travnja, 24. brigada prebacila je jedan bataljon čamcima iz rejonu kote 99 na lijevu obalu Une. Poslije kratke borbe, bataljon je prodro u Hrvatsku Dubicu zaplijenivši pet topova i dva bacača, no potom su se nenadano pojavili ustaše na

⁹ AVII, k. 1332, f. 2, dok. 33. U dokumentu piše da je uništena jedna bojna; međutim, autor ovoga članka bio je učesnik te borbe i misli da je kod mosta odsječena i uništena samo jedna satnija a ne bojna.

prozorima zgrada sa strojnicama i mitraljezima, a bataljon se našao otkriven na ulici i na trgu oko napuštenih topova.

Komandant bataljona poveo je čete u juriš. U međuvremenu ustašama je stiglo pojačanje, oklopni vlak, koji se kretao između Jasenovca i Sunje, pa je bataljon 24. brigade potisnut na rijeku. Tom prilikom odsječena mu je jedna četa kod kote 96, koju je neprijatelj desetkovao. Samo dio te čete uspio se probiti ka Banijskom trokutu. Ostatak bataljona uspio se prebaciti na desnu obalu Une.¹⁰

Borbe za Bosanski Novi počele su 27. travnja, ali 39. NOU divizija, koja je imala zadatak da zauzme taj grad i Dobrljin, naišla je na vrlo jak otpor u rejonu Bosanskog Novog. Stoga je u napad uvedena i 23. divizija na odsjeku Dobrljin — Dvor na Uni.¹¹ Na osnovu toga štab 23. divizije je 28. travnja izdao zapovijest brigadama za pokret u rejon s kojeg je trebalo forsirati rijeku zadavši istovremeno orijentirne zadatke brigadama na suprotnoj strani Une.

Ali, kako to inače biva u ratu, sve je drugačije ispalo no što je bila prethodna zamisao štaba 23. divizije. Sedma srpska brigada se, poslije izbijanja u rejon sela Cerovica i Ravnica, sukobila s ustaško-domobranskim dijelovima, a njezin lijevi bok bio je izložen neprijateljskoj vatri iz rejonu sela Poljavnica. Kako više nije mogla računati s iznenađenjem, odustala je od forsiranja rijeke na odsjeku između Unčana i Golubovca i usmjerila napad prema Poljavnici sadajući s jedinicama 39. divizije. Deveta srpska brigada uspjela je blokirati Dobrljin sa sjeveroistočne i istočne strane, a zatim je napala ustaško-domobranske snage na sektoru Dobrljina, vodeći istovremeno borbu protiv njemačkih snaga koje su pristizale od Kostajnice.¹² Ni ta brigada nije uspjela izvršiti zadatak koji joj je dodijeljen zapoviješću divizije. Osnovni je razlog bio što nije uspjela forsirati Unu kod Dobrljina — brigada je bila prilično udaljena od mjesta određenog za forsiranje uz veoma težak put prilaska pa nije trebalo ni očekivati da će neotkrivena stići u rejon forsiranja rijeke.¹³ Poslije neuspjelog pokušaja 7. i 9. brigade da se prebace 28/29. travnja na lijevu obalu Une, štab 23. divizije, zajedno sa štabovima brigada, organizirao je izvidanje rijeke i neprijateljskih snaga na lijevoj obali i ujedno su poduzeli neophodne pripreme za forsiranje Une. A zatim je, nakon što je utvrdio da su neprijateljske snage na lijevoj obali rijeke malobrojne: u Divuši, Golubovcu i Unčanima, odlučio da umjesto 7. brigade forsiranje na to područje izvrši 14. srpska brigada, s tim da poslije precacivanja te brigade na istom prelazu ubaci i jedan bataljon Sedme brigade radi proširenja mostobrana.

¹⁰ Bosanska Dubica, koja je mnogo dala za slobodu, konačno je oslobođena. S područja njezine općine poginulo je u ratu 12.300 žitelja, od toga 2880 boraca NOV i POJ i 9400 žrtava fašističkog terora.

¹¹ Miladin Ivanović, Borba 23. srpske divizije na rijeci Uni krajem aprila 1945. godine, *Vojnoistorijski glasnik*, 2/1957, str. 3-30; S. Miladinović, n. dj., str. 434.

¹² Ivan Gligorijević, Deveta srpska udarna brigada, Beograd 1970, str. 306-311.

¹³ Prilaz je bio otežan zbog kiše, razgaženih i blatnjavih puteva pa je Pionirski bataljon stigao u Vodičevo tek predvečer 29. travnja. Kasnila je i baterija 75 mm, zakasnila su i 7. i 9. brigada pa su te okolnosti utjecale na izvršenje zadatka.

U toku 29. travnja precizirani su zadaci, organizirano sadejstvo između jedinica i nakon pada mraka pionirski (pontonski) bataljon je počeo prebacivati bataljone 14. brigade preko Une.

Četvrti bataljon te brigade prvi se prebacio na lijevu obalu rijeke i prije svanuća izbio u južni dio sela Unčani, gdje je potpuno iznenadio ustaše i Nijemce.¹⁴ Tek kad je bataljon izbio na Šokačko brdo zaustavljen je, ali poslije kraćeg otpora povukao se prema Dvoru na Uni pa je lijevo krilo bataljona 14. brigade nastavilo prodor ka brdu Metla.

Za četvrtim bataljonom prebačeni su preko Une Drugi i Treći bataljon, a zatim jedan bataljon 7. srpske brigade. Prvi bataljon 14. brigade ostao je na desnoj obali u rezervi sa zadatkom da podržava bataljone na lijevoj obali Une. Bataljonu iz 7. brigade bio je zadatak da ovlada Golubovcem, a potom posjedne Golubačko brdo i osigura desni bok 14. brigade od Kostajnice, do prelaska 9. brigade na lijevu obalu rijeke.

Ti bataljoni prebačeni su na lijevu obalu Une do zore 30. travnja, a zatim je nastavljeno prebacivanje teškog pješadijskog naoružanja. Oko 9 sati Nijemci su intervenirali iz rejonu sela Struge i s Golubačkog brda, a njihova artiljerija i minobacači počeli su tući bataljone na lijevoj obali Une i mjesto prelaza. Međutim, sad i 9. brigada pojačava pritisak na Dobljin, istovremeno odbijajući njemačke napade od Kostajnice, a na Nijemce koji su išli od Dvora ka Strugi s namjerom da se probiju u pozadinu i odvoje bataljone 14. brigade od rijeke Une otvorio je jaku vatru jedan bataljon 7. brigade s desne obale zaustavivši privremeno nadiranje neprijatelja.

Što se sada događa s njemačkom 373. legionarskom divizijom? Pošto su se njezine glavne snage nalazile u širem rejonu Bosanskog Novog, hitno pomjera dio svojih snaga zatraživši i pomoć od 15. brdskog armijskog korpusa da intervenira iz Kostajnice.¹⁵ Uputila je lijevom obalom Une ka Divuši jedinice 383. puka, među kojima i motoriziranu artiljeriju, a drugim dijelom svojih snaga napala je lijevi bok 23. divizije Unske operativne grupe divizija.

Sad su se jedinice 23. divizije našle u kritičnoj situaciji. Intervencijom njemačkih snaga od Bosanskog Novog i Kostajnice prikupile su se i sređile jedinice 4. ustaško-domobranske divizije, uz podršku jake artiljerijske i minobacačke vatre iz rejonu Divuše, gdje su bili prodrli Nijemci. Jedinice 383. i 384. puka 373. legionarske divizije potpomognute ustaško-domobranskim jedinicama izvršile su jak napad na položaje 14. bri-

¹⁴ Pomoću četiri gumena čamca i tri pontona prebačen je Četvrti bataljon 14. brigade. Tom prilikom bataljon je zarobio ustašku patrolu od pet ustaša i vod Nijemaca s komorom: kod jednog Nijemca pronađeno je 13 kg zlata (S. Miladinović, n. dj., str. 438. i 439).

¹⁵ S. Miladinović u svom navedenom radu (str. 440) citira knjigu Franca Šramla »Hrvatsko ratište« (str. 223) gdje se kaže: »Uskoro je nastao jači neprijateljski pritisak, s istoka i zapada, protiv kojega smo se održali. Zatim je uslijedio obuhvatni napad iz doline Sane direktno ka sjeveru na Dobljin. Ustaški odred koji se ovdje nalazio nije mogao održati mjesto, ali je 373. divizija i dalje vladala putem zapadno od Une. Osiguranje je pojačano prebacivanjem dvije baterije u Divušu. Noću 1/2. maja 373. i 4. domobranska divizija preduzele su pod borbom marš do Kostajnice. Da bi im to olakšao, XV. brd. arm. korpus je od Kostajnice uputio u susret s najvećim uspjehom željeznički oklopni voz i lovački divizion.«

gade i zauzele Metlu, potisle Drugi i Treći bataljon te brigade do ceste gdje se razvila žestoka borba za svaki pedalj zemlje.¹⁶ Istovremeno, Nijemci su jačom vatrom tukli odsjek prelaza na Uni pa je nekoliko sati bio obustavljen svaki prelaz čamcima i pontonima.

Nije u boljoj situaciji bio ni bataljon 7. brigade, koji se nalazio na desnom krilu 14. brigade. Zaustavljen ispred Golubovca i Divuše na otvorenom polju, prešao je u obranu. Podrška 1. bataljona 14. brigade s desne obale Une, bataljona 7. brigade i pukovske baterije bila je nedovoljna zbog daljine i nedostatka artiljerijske municije.

Očekujući napad njemačkih tenkova, prema naređenju komandanta divizije Ivanovića, prebačen je i vod topova 47 mm na lijevu obalu rijeke pod veoma teškim uvjetima. Deveta brigada uspjela je ovladati Dobrljinom, ali je vodila tešku borbu s oklopnim vlakom koji je došao od Kostajnice i bataljonom 104. lovačke divizije koji je stigao cestom uz lijevu obalu Une. Išao je u susret jedinicama 373. divizije, ka Divuši.

Poslije prvog napada Nijemaca i ustaša, Drugi i Treći bataljon 14. brigade i bataljon Sedme brigade koji se nalazio na lijevoj obali Une prešli su u protivnapad i odbacili neprijatelja na kose zapadno od ceste. Za to vrijeme dio Četvrtog bataljona 14. brigade i dalje se uporno borio na Šokačkom brdu, a njemačka artiljerija i minobacači tukli su žestoko odsjek prelaza.

Uočivši tešku situaciju bataljona na lijevoj obali Une, štab 23. divizije je naredio da se lijevo krilo 14. brigade i bataljon iz 7. brigade čvršće povežu s osloncem na rijeku i ukopaju se u zahvatu ceste Bosanski Novi — Dobrljin, sa zadatkom da s tih položaja brane prilaze od Divuše i Dvora i tako spriječe Nijemce i ustaše da ih odvoje od Une. Međutim, usprkos poduzetim mjerama na lijevoj obali rijeke bilo je kritično zbog nadmoćnosti neprijatelja i nedostatka municije. Najkritičniji je trenutak nastupio poslije 13 sati kad su Nijemcima i ustašama pristigla pojačanja od Divuše i Unčana — iz svakog pravca po bataljon vojnika i dva do tri tenka. Napad je bio tako snažan da su mu borci jedva odolijevali.¹⁷

U toku dana poginuo je velik broj boraca. Zbog toga su uslijedile intervencije štaba Druge armije i štabova brigada da se bataljoni vrate na desnu obalu. Četvrti bataljon 14. brigade imao je velike zasluge što se pod njegovom zaštitom veći dio bataljona prebacio natrag na desnu obalu rijeke.

Teška borba uz velike gubitke trajala je sve do 17 sati. Do tog vremena samo malom broju boraca bataljona uspjelo je preći na desnu obalu Une jednim ispravnim čamcem. U toku noći, nakon popravke oštećenih čamaca i pontona, vraćena su na desnu obalu teška oruđa, Drugi i Treći bataljon 14. brigade osim izviđačkih dijelova.¹⁸

Noć je protekla relativno mirno. Pioniri su izvukli oštećene čamce iz vode i popravljali, jedinice se odmarale i pripremale za ponovni prelaz na lijevu obalu rijeke.

¹⁶ M. Ivanović, n. dj., str. 16.

¹⁷ AVII, k. 1074 (dnevnik komandira za vezu Prvog bataljona 14. brigade Dejana Stojanovića).

¹⁸ Isto, k. 1069, reg. br. 18/2 i k. 1074 reg. br. 45/9; Zb. NOR, XI/2, dok. 78.

A što se događalo na neprijateljskoj strani? Iskoristivši noć i zatišje, njemačka 373. divizija i jedinice 4. ustaško-domobranske divizije, uz prihvat bataljona 104. lovačke divizije, povlačili su se — Nijemci su se izvlačili s Kosijerskog brda ka Kostajnici, a dio ustaških snaga prema Glini. Prvo je povučen Izviđački bataljon 373. legionarske divizije.¹⁹

Štab Četvrtog bataljona 14. brigade saznao je da se neprijatelj povlači tek u zoru prvog svibnja (bio je ostao na lijevoj obali Une) i o tome hitno obavijestio štab brigade, a s bataljonom odmah krenuo ka Unčanu u napad na njemačku zaštitnicu.

Saznavši za povlačenje Nijemaca i ustaša, štab 23. divizije naredio je 7. i 14. brigadi da se hitno prebace na lijevu obalu Une i presijeku neprijateljsku kolonu kod Divuše i Unčana.

Brigade su se veoma brzo prebacile na lijevu obalu rijeke. Četrnaesta je uhvatila vezu sa svojim Četvrtim bataljonom, a zatim je sa svoja četiri bataljona nastavila gonjenje neprijatelja ka brdu Kljun i Divuši, gdje je presjekla odstupnicu ustaško-domobranskim dijelovima koji su se potom povukli zapadno od Kljuna. Za vrijeme gonjenja, zarobljeno je više ustaša.

Deveta je brigada cijeli dan vodila borbu protiv Izviđačkog bataljona 373. divizije sjeverno od Dobrljina, prema željezničkom mostu na Uni. U toku noći 1/2. svibnja neprijatelj se povukao u Kostajnicu.

U dvodnevnim borbama za uspostavljanje mostobrana na Uni, 14. je brigada podnijela ogroman teret borbe — 155 poginulih i više od 200 ranjenih boraca i starješina.²⁰ A to svjedoči kakve su bile borbe.

Unska operativna grupa divizija nakon oslobođenja Bosanske krajine prešla je na lijevu obalu Une i nastavila borbu kroz Hrvatsku, goneći Nijemce i ustaše ka sjeverozapadu. Poslije kraćeg predaha i sređivanja, 23. divizija je 2. svibnja nastavila gonjenje ka rijeci Kupi.

Prvog svibnja 39. je divizija oslobodila Bosanski Novi, a noću 1. na 2. svibnja 24. brigada 45. divizije ponovo uspostavlja mostobran. Sada je to učinila na lijevoj obali Save, istočno od Jasenovca, a zatim je Prva četa njezina Trećeg bataljona ušla u Jasenovac.²¹ Dvadeseta srpska brigada 45. divizije forsirala je Unu 2. svibnja. Istog je dana prešla preko Une i 23. srpska brigada. Brigade su nastavile gonjenje neprijatelja ka Sunji. Noću 2. na 3. svibnja 28. divizija prešla je Unu i ušla u Kostajnicu.

Unska operativna grupa divizija skršila je potpuno tzv. Zvonimirovu liniju. Neprijatelj se povlačio na širokom frontu, dajući s vremena na vrijeme žestok otpor. U sklopu borbenog rasporeda 45. je divizija osnovala već 2. svibnja divizijsku kolonu — 20. brigada nastupala je cestom Hrvatska Dubica—Sisak.

¹⁹ S. Miladinović, n. dj., str. 443.

²⁰ AVII, RPK, 32, reg. br. 1/1 i 4/4 i RPK 80, reg. br. 1/6.

²¹ Kad su borci srbijanske jedinice ušli u Jasenovac naišli su na stravičan prizor. Kompleks jasenovačkih logora bio je gotovo u cijelosti miniran, dok su na desnoj obali Save (područje Gradine) bili djelomično spaljeni leševi. Ostaci lješina ljudi i konja, nalazili su se svuda uokolo.

Brigada je imala zadatak da u sklopu 45. divizije preuzme gonjenje neprijatelja prema sjeverozapadu s ciljem da što prije izbije na sektor Zagreb—Klinča Selo kako bi se s te strane odsjekla njemačka grupacija u rejonu Karlovca i obuhvatio Karlovac s istoka.

Desno od 20. brigade nastupala je 24. brigada, a 23. brigada činila je lijevu divizijsku kolonu. Pravac nastupanja joj je bio, također, Sisak.

U takvom poretku 45. divizija gonila je neprijatelja zbog toga što se poslije oslobođenja Bosanske Dubice neprijatelj povlačio na širokom frontu očekujući na pojedinim linijama njegov jači otpor. Štab divizije organizirao je veći broj kolona, pa je tako bila smanjena njihova dubina te su se jedinice u slučaju sukoba s neprijateljem mogle brže uvesti u borbu. To je bilo naročito važno za srednju i lijevu kolonu, koje su nastupale šumovitim i ispresijecanim zemljištem.

Neprijateljske zaštitnice davale su mjestimični otpor. Ali pri odstupanju nisu štedjeli pješačijske i protutenkovske mine. Minerski vod brigadne protivkolske čete 20. brigade morao je ići neprestano ispred jedinica radi vadenja mina i čišćenja prolaza.

Općim pravcem Hrvatska Dubica—Sunja—Sisak povlačile su se ove neprijateljske jedinice: dijelovi 373. legionarske divizije s dvije baterije topova, zatim Četvrta, Šesta i Osamnaesta ustaško-domobranska divizija²² te jedan bataljon 104. njemačke lovačke divizije koji se nalazio u rejonu Bosanske Kostajnice kao rezerva 15. brdskog armijskog korpusa. Najžešći otpor u povlačenju davali su dijelovi 4. ustaško-domobranske divizije i Osamnaeste hrvatske divizije.

Prvi organizirani otpor pružila je 11. bojna s nešto malo Nijemaca jedinicama 20. brigade. Prvi bataljon izvršio je napad, ali je neprijatelj uspio zadržati položaje uz pomoć nekoliko protivnapada. Borba je bila najžešća oko 14 sati 3. svibnja kad je komandant 20. brigade uveo u borbu i svoj Četvrti bataljon.²³ Tek oko 17 sati neprijatelj se povukao. Ne zadržavajući se, bataljoni su nastavili goniti neprijatelja do sela Timarac i kote 148 gdje je ponovo neprijatelj posjeo položaje na brzu ruku, no poslije tri sata borbe povukao se.

Ni sutradan, 4. svibnja, neprijatelj se nije mogao duže zadržati na položajima — Mali Saš, Slovinci, Kostreš, Papići i Pobrđani. U rejonu Donji Hrastovac, a zatim i pred samom Sunjom, neprijatelj je dao još jedan žešći otpor, a oko 6 sati, pošto je porušio oba mosta na rijeci Sunji, popalio svoje magazine municije, napustio je Sunju, ostavivši za sobom minska polja, što je usporilo napredovanje jedinica 45. divizije.

²² 6. ustaško-domobranska divizija povukla se ispred 45. divizije: najprije iz Bosanske Gradiške u Bosansku Dubicu, a zatim ka Sunji, gdje je ostala do 3. svibnja 1945. Odatle se povukla ka Sisku, a 5. svibnja nalazila se u šumi južno od sela Hrašće kod Zagreba (Zb. NOR, XI/2—86 i Pregled oružanih snaga NDH te Objašnjenje br. 2). Četrdeset peta divizija više od dva mjeseca vodila je borbe sa 15. zdrugom čije su 3. i 4. bojna desetkovane u borbama u Bosni.

²³ AVII, k. 1336, f. 1/4, dok. 24, Izvještaj 20. srpske brigade br. 172 od 13. maja 1945. o pregledu vođenih operacija od 29. aprila do 13. maja 1945. godine; isto, k. 1336, f1/1, dok. 9 (riječ je o bojnoj relaciji 20. srpske brigade za borbe vodene od 3. do 6. maja 1945).

Na liniji: Brđani—s. Vukoševac—Kestenj ponovo je neprijatelj organizirao obranu u jačini jednog puka s divizionom artiljerije.²⁴ Borba je vodena cijelog dana, a zatim se neprijatelj povlačio ka Sisku.

Poslije oslobođenja Hrvatske Kostajnice, 28. divizija goni neprijatelja kroz Baniju, držeći neprestano vatrenu vezu sa 45. divizijom. Četvrtog svibnja 21. slavonska brigada rano izjutra prikupila se u selu Graboštanima, na cesti Kostajnica—Sunja, odakle je pošla u tri kolone, po bataljonima, ka Petrinji.

U rejonu trigometra 271—Popiće—Kupica—Medenjaka—kota 201, odmarale su se dvije oveće grupe Nijemaca i ustaša, s baterijom topova 75 mm. Bili su to dijelovi 10. i 12. ustaško-domobranske divizije. Štab 21. brigade odlučio je da tu grupaciju napadne iz pokreta.²⁵ Izdato je naređenje u kojem je tvrdeno bataljonima da neprijatelj neće pružiti jači otpor, i da će se predati. Inače, teren na kojem su se nalazile neprijateljske snage bio je pogodan za manevriranje, djelimično pošumljen, ali je neprijatelju omogućivao da se brani, to više što je bio po broju jači od brigade.

Borba je počela oko 12 sati i trajala je, čas jače, čas slabije, do sedamnaest sati, kad se neprijatelj povukao. Iako je neprijatelj bio pretrpio velike gubitke, nije se predavao. Zarobljena su samo 123 neprijateljska vojnika i zaplijenjeno 10 puškomitraljeza, 150 pušaka i dvadesetak strojica, ali je 21. brigada 28. divizije olakšala, tim postignutim uspjehom, brzo napredovanje 45. diviziji ka Sisku i 23. diviziji ka Zagrebu.

Namjera neprijatelja bila je da što duže zadrži nadiranje Unske operativne grupe divizija kako bi dobio vremena za izvlačenje glavnine pa je stoga, povlačeći se kroz Baniju, jačim zaštitnim snagama posjedao borbene položaje u više uzastopnih linija. Odstupajući, razarao je mostove, minirao ceste i palio naselja. Željezničku prugu Hrvatska Dubica—Sisak—Zagreb razorio je isjekavši drvene pragove.

Pred 45. divizijom povlačila su se dva njemačka bataljona i 3. i 4. bojna 15. zdruga. Te dvije bojne borcima su poznate iz ranijih borbi, ali pod sasvim drugim nazivom. Dvadeset peta bojna preimenovana je u 4. a 14. bojna u 3. bojnu. Brigade 28. divizije su 5. svibnja nastupale ka Petrinji. Oko 12 sati prišle su vanjskoj obrambenoj neprijateljskoj liniji: slabije snage bio je postavio na ranije organizirane položaje na liniji: Češko Selo—kota 159—Generalovo brdo—trigonometar 178—kota 190—kota 155—selo Križ—kota 160—selo Župić, a glavne položaje u užoj zoni obrane na linijama: kota 119—bezimeni visovi kod Svetog Benedika i Svetog Nikole—kota 110—Ćirov brijeg—Sveti Rok—Sveto Trojstvo i zaključno istočne padine sela Novog Selišta.

Petrinja je napadnuta iz pokreta, s dva pravca. Dvadeset prva slavonska brigada, kao desna kolona, izvela je glavni udar duž ceste i željezničke pruge, preko Generalovog brda i Svetog Nikole, a lijeva kolona, 17. sla-

²⁴ Riječ je o jedinicama generala Artura Gustovića. Prema nekim izvorima on je u toj tzv. protuofenzivi bio na čelu ustaških udarnih i gorskih postrojbi III zborna.

²⁵ Bogdan Bosiočić, 21. slavonska NOU brigada, Beograd 1981, str. 308. i 309. i Izvod iz operacijskog dnevnika 21. slavonske brigade poslat štabu 28. divizije (Zb. NOR, XI/2, dok. 111, str. 569).

vonska brigada, preko Čirova brda, Svetog Roka i Svetog Trojstva. Dvadeset peta brodska brigada imala je zadatak da presiječe saobraćajnicu Petrinja—Sisak kod Mašćenica te da kontrolira pribrežje Kupe.²⁶

Dvadeset prvu slavonsku brigadu podržavala je baterija topova i minobacača, koja je ubitačnom vatrom uništavala neprijateljeve odporne »džepove«. Njezin Drugi bataljon bio je na težištu napada. Jedna četa Prvog bataljona izbila je s istočne strane na most i spriječila neprijatelja da pređe i da ga poruši. U isto vrijeme bataljon Sedamnaeste brigade, s dijelovima Banijskog partizanskog odreda, napreduje ka mostu sa zapadne strane.

Iskoristivši težak neprijateljev položaj, brigade su izvele snažan juriš i potpuno razbile vanjsku obranu ustaša i Nijemaca. Kad su počele ulične borbe, slavonske su brigade uvele i svoju rezervu pa je potom brzo zauzeta željeznička stanica i most na Kupu. Iako je most bio miniran, neprijatelj nije imao vremena da ga digne u zrak.

Neposredno komandiranje jedinicama i dobro sadejstvo između jedinica što su napadale s jedinicama dobivenim za podršku pridonijelo je veoma brzom savladavanju neprijatelja pa je svaki otpor prestao 5. svibnja oko 18 sati.

Pred 45. divizijom povlačio se neprijatelj 5. svibnja ka Sisku. U centru divizije nalazila se 20. brigada, na desnom krilu te brigade bila je 23. a na lijevom krilu 24. srpska brigada. Brigade su gonile potučenog neprijatelja do Capraga; tu se zaustavio na ranije pripremljenim prihvatnim položajima. Zbog ograničenog prostora za razvijanje jedinica, u borbu su uvedena samo dva bataljona — Treći bataljon 23. i Treći bataljon 20. brigade, koji je povučen iz rezerve u borbu.

Poslije višesatne borbe i nekoliko uzastopnih juriša bataljona 45. divizije, industrijski centar i jako razvijeni saobraćajni čvor Caprag zauzet je, a zatim su brigade nastavile goniti neprijatelja prema Sisku.²⁷

Kameni most na Kupu neprijatelj je branio iz bunkera i sa zvonika crkve iz Siska, no prilaz mostu bio je vrlo pogodan: uz blokove zgrada od Capraga mogle su prikriveno prići i veće jedinice.

Prije prelaska na juriš preko mosta na Kupu neutralizirano je nekoliko otpornih tačaka zaplijenjenim flakovima u tome rejonu. Most je bio miniran, pa je prijelaz ubrzan da ga ustaše ne bi digli u zrak.

Prijelaz je počeo u 20,15 sati. Prvi su preko mosta prešli bataljoni koji su i napadali Caprag. Plijan je bio ogroman.

Nakon završetka borbi, razbijeni neprijatelj napustio je grad; manje grupe su se rasule po šumama, a glavnina se slila u kolonu koja je odstupala prema Zagrebu.

U borbi za Petrinju i Sisak, zahvaljujući umješnom rukovođenju jedinicama, bitka je dobivena mnogo lakše nego što se u prvi mah očekivalo. Razbijeni i demoralisani neprijatelj na lijevoj obali Kupe povlačio se ka Velikoj Gorici i Zagrebu.

²⁶ B. Bosiočić, n. dj., str. 310 i 312, Zb. NOR, XI/2, str. 460.

²⁷ AVII, k. 1336, f. 1. dok. 11, Operativni izvještaj štaba 20. srpske brigade od 5. maja 1945. godine.

Gotovo istog dana kad se prebacila 45. divizija preko Kupe, 23. je divizija izbila na rijeku Kupu. Na drugu obalu prvo se prebacila 9. srpska brigada, a zatim 7. brigada, tako da je prebacivanje bataljona 14. srpske brigade otpočelo poslije ponoći 5/6. svibnja.

Poslije prelaska rijeke Kupe, divizija je nastavila pokret preko sela Bratina ka Jastrebarskom. Deveta brigada bila je orijentirana prema selu Donja Zdenčina, a 7. brigada, kao desna kolona, kretala se preko Starjaka i Velebrega gdje je već u jutarnjim satima 7. svibnja naišla na snažan otpor Nijemaca i ustaša.

Štab Druge armije povlači iz armijske rezerve 25. diviziju i već 1. svibnja upućuje je na front prema Zagrebu, kao pojačanje Unskoj operativnoj grupi divizija. Ta je divizija krenula usiljenim maršem preko Vučjaka, Dervente, Prnjavora, Bosanske Gradiške, Bosanske Dubice, Hrvatske Kostajnice i Gline, i 7. svibnja prebacila se na desnu obalu Kupe, u rejon Lasinja. Najprije se prebacila 16. srpska brigada, zatim 18. srpska brigada, dok je 19. srpska brigada tek uvečer stigla u rejon Lasinje, gdje je zanočila.

Sada se prema Zagrebu probijalo pet divizija Druge armije. Dvadeset peta divizija nastupala je između 23. i 39. divizije Unske operativne grupe divizija. Ali neprijatelj se nije predavao. Uspio je organizirati obrambeni pojas na 28 kilometara ispred Zagreba, a s manjim snagama posjedao je privremene položaje, s namjerom da uspori napredovanje divizija.

Razmatrajući svoju ulogu u daljnjem napredovanju ka Zagrebu, štab 45. divizije je već 6. svibnja 1945. godine izdao novu borbenu zapovijest potčinjenim jedinicama za prelaz preko Kupe i napad u pravcu Zagreba.²⁸

Zadatak Druge armije nije bio da neposredno s juga napadne Zagreb već da produži ofenzivu općim pravcem Karlovac—Ljubljana i time od Zagreba osigura operacije Četvrte armije ka Trstu. Međutim, likvidacijom svih neprijateljskih uporišta u dolini Kupe (likvidirali su ih Karlovačka i Unska operativna grupa divizija) stvoreni su povoljni uvjeti za dejstva ka Zagrebu. Blokiranjem te arterije, neprijateljske snage bile su razbijene, a to je bio i najkorisniji način sadejstva s Prvom armijom.

Za dejstva ka Zagrebu, u štabu 45. divizije postojala su dva mišljenja, ali je prevladalo ono po kojem je trebalo da se između Odre i puta Sisak—selo Vukojevac—Zagreb upute dvije brigade, dok bi se jedna kretala duž Save. Pri donošenju te odluke imalo se u vidu da je cesta od Siska do Zagreba i teren oko nje miniran, te je bilo vjerojatno da će kretanje tim pravcem biti prilično sporo a da duž Save neće biti jačih neprijateljskih snaga. Opravdana je bila ocjena u štabu divizije da je taj drugi pravac duž Save »pukotina« u rasporedu neprijatelja i da se kroz nju najbrže i najlakše može doći do Zagreba. Borbe koje će potom biti vođene pokazale su da je takva procjena bila sasvim pravilna.²⁹

Divizija je krenula na izvršenje novog zadatka nakon izdavanja zapovijesti svojim potčinjenim jedinicama. Dvadeseta srpska brigada krenula je

²⁸ Zb. NOR, XI/2, str. 90.

²⁹ Milan Jovanović, n. dj., str. 60.

6. svibnja u 18 sati, nastupajući cestom Sisak—Zagreb. Kretala se u dva ešalona — Drugi i Treći bataljon naprijed, a iza njih Prvi i Četvrti bataljon. Na desnom krilu 45. divizije bila je 24. a na lijevom 20. brigada, dok se 23. brigada nalazila u divizijskoj rezervi i njezin je zadatak bio da se kreće sredinom borbenog poretka, iza 20. i 24. brigade. U tom borbenom rasporedu 45. divizije, 20. brigada bila je dobila zadatak da održava vezu sa 21. slavonskom brigadom 28. divizije. Dvadeseta srpska brigada oslanjala se desnim krilom na rijeku Odru, a lijevim na cestu Sisak—Zagreb, isključno.

Prema obavještajnim podacima znalo se da se tom komunikacijom povlače dijelovi 3. i 14. ustaške bojne i četiri satnije 16. ustaškog zdrugarstva dva bataljona Nijemaca veoma dobro naoružani automatskim oružjem. Na raspolaganju su imali kamione i oko dvije baterije topova srednjeg kalibra. Nijemci su postupali, prema dobivenim podacima, veoma strogo prema ustaškim i domobranskim zapovjednicima.³⁰

Kod sela Peščenice Prvi bataljon razvio se iz brigadne rezerve i posjeo položaje na liniji sela Pustike sa zadatkom da osigura lijevi bok jedinica koje su nastupale ka Zagrebu. Drugi i Treći bataljon 20. srpske brigade nastupali su i dalje cestom i kod sela Kuće posjeli položaje do rijeke Odre. Četvrti bataljon te brigade razvio se iz brigadne rezerve i pod zaštitom pridodate artiljerije posjeo je položaje na raskrsnici ceste i željezničke pruge, u rejonu kote 104. Štab 20. brigade nalazio se na položaju kod Drugog bataljona. Bilo je to oko 16 sati 7. svibnja 1945. godine. Vatrenu vezu između 21. slavonske i 20. srpske brigade sada su držali Prvi bataljon 21. slavonske i Prvi bataljon 20. srpske brigade kod Peščenice. Jedna slavonska četa u prethodnici razbila je slabije neprijateljske snage na željezničkoj stanici Peščenica, ali je taj bataljon zaustavljen ispred sela Buševac jer je neprijatelj bio organizirao obranu i vodio borbu za vrijeme. S padom tih uporišta bile bi ugrožene njegove snage u rejonu Kravarskog koje su se povlačile u pravcu Velike Gorice.

A što se događa tada u 20. srpskoj brigadi? Nakon posjedanja položaja, Drugi i Treći bataljon te brigade krenuli su u napad na neprijatelja i uspjeli bez teškoća ovladati selom Kuće, a zatim nastavili gonjenje do sela Vukovina, gdje je neprijatelj grupirao svoje snage, dobio pojačanje i izvršio jak protivnapad, odbacivši bataljone 20. brigade na polazne položaje za napad. U 16 sati 7. svibnja Drugi i Treći bataljon te brigade polaze u napad potpomognuti jakom artiljerijskom vatrom. Uspijevaju ga protjerati iz sela Kuće i tu sada posjedaju nove položaje.

Dvadeset prva slavonska brigada 28. divizije uspijeva da neprijatelja potisne ka Mraclinu, međutim napredovanje te brigade neprijatelj je zaustavio s položaja Mraclin—Rakitovec da bi se izvukle iz pravca Kravarskog njegove snage, jer su ih gonile jedinice 17. slavonske brigade. Neprijatelj je prednje dijelove 21. brigade, koje su se bile uklinile u neprijateljsku obranu, odbacio protivnapadom. U toku napada njegove su rezerve triput prelazile u protivnapad. Umorni borci, iscrpljeni dugim

³⁰ Napredovanje bataljona 20. srpske brigade usporile su i kolone civila, stoke i kola, koje su bježale ka Zagrebu jer je ustaška propaganda imala efekta među dijelom naroda (stižu partizani Srbijanci i kolju sve što živo uhvate, govorili su im ustaše).

marševima i neprekidnim borbama, uložili su krajnji napor toga dana, izveli zaobilazni manevar pravac Lazi—Obrež i izbili u zapadni dio sela pa time ugrozili desni neprijateljev bok.³¹

Sedma srpska brigada 23. divizije već u jutarnjim satima 7. svibnja, kao desna kolona divizije, naišla je na snažan otpor Nijemaca i ustaša kod Velebrega. Četrnaesta je srpska brigada te divizije 7. svibnja također izvršila pokret: Bratina—Kupinec—Jastrebarsko i istog dana izbila na željezničku prugu Karlovac—Zagreb kod sela Cvetkovići (južno od Jastrebarskog), odakle su u početku ustaško-domobranske snage pružale slab otpor, a zatim se počele povlačiti prema Jastrebarskom. Međutim, iz pravca Karlovca pristigla su im pojačanja.³² U isto vrijeme iz rejonu Jastrebarskog dijelovi jedinica 13. i 19. ustaško-domobranske divizije³³ prešli su u protivnapad i odbacili 14. brigadu istočno od pruge. No, uz podršku divizijske artiljerije, 14. je brigada ponovo prešla u napad koji je nastavljen u toku cijelog dana. Istovremeno je avijacija JA u nekoliko naleta tukla njemačke trupe na cesti Karlovac—Zagreb.³⁴ Ali Nijemci i ustaše su i poslije avionskih napada smogli snage da pruže snažan otpor 23. diviziji.

Neprijatelj nigdje nije isticao bijelu zastavu; svugdje je pružao žilav otpor. Povremeno je prelazio i u protivnapade kad bi mu bile ugrožene snage pri povlačenju.³⁵ Južne prilaze Zagrebu brani u nekoliko uzastopnih linija. Prva takva linija išla je pravcem Drenk (na desnoj obali Save)—selo Podotočje—Vukovina—Mraclin—Kravarsko—Buševac—Jastrebarsko. Naredna se linija pružala pravcem: Velika Gorica—Novo Čiče—Horvati—Zdenčina—Gornji Desinec. Neposredna obrana periferije grada bila je: Velika Mlaka—Hrašće—Obrež—Goli Breg—Stupnik.³⁶

U zoru 8. svibnja 1945. nastavile su napredovanje 25, 28, 39. i 45. divizija Druge armije, dok je 23. divizija vodila teške borbe na čitavom odsjeku. Neprijatelj je još uvijek držao najjača uporišta u rejonu Horvati, Zdenčina i Gornji Desinec. Jednim protivnapadom uspio se probiti između 7. i 9. brigade u pozadinu 14. brigade i spojiti s grupom Nijemaca iz pravca Karlovca. Otkrivši njihove namjere, 14. brigada ih je napala i poslije oštire borbe potisnula prema Gornjem Desincu oko 4 sata 8. svibnja, odakle su se te neprijateljske snage počele povlačiti ka planini Plješivici i Samoboru.

³¹ AVII, sig. br. 1—2, k. 1139, Operativni izvještaj 21. sl. brigade.

³² Riječ je o njemačkom 20. lovačkom puku koji se tada povlačio iz Karlovca ka Samoboru, a zatim 10. svibnja stigao u Celje, gdje je zarobljen i razoružan (isto, fond Njemačke, k. 71a, reg. br. 55/1a).

³³ Isto, fond NDH, k. 101, br. 6/1, Zapovijest 5. ustaškog zbora od 7. svibnja 1945. godine.

³⁴ Sedmog svibnja 1945. štabovi Prve i Druge armije dobili su brzojav od Generalštaba JA o kapitulaciji njemačke vojske. Nakon prijema tog saopćenja, štabovi armija izdali su konkretne upute potčinjenim divizijama kako da stupe u vezu s njemačkim jedinicama radi razoružanja, ali neprijatelj nije imao namjeru pregovarati o kapitulaciji.

³⁵ S. Miladinović, n. dj., 447—450.

³⁶ AVII, k. 7, f. 1, dok. 1, Saslušanje general-pukovnika A. fon Lera. — Širi rejon Lekenika branile su ustaško-domobranske snage generala A. Gustovića (isto, k. 6, f. 1, dok. 5 i k. 70, f. 1, dok. 1, Dnevnik majora Bema). U tom su se rejonu tada nalazila dva njemačka zaštitna bataljona, vjerovatno iz 104. i 373. divizije. Obrežje, Goli Breg i Stupnik branili su ustaše bobanovci i luburičevci.

Komandant 45. divizije, želeći da pojača snagu udara i brzinu napredovanja, odlučio je da brigade nastupaju u zoru 8. svibnja 1945. godine po bataljonskim kolonama, a kretale su se ovim borbenim poretkom: 24. srpska brigada na desnom krilu divizije, desnom obalom Save; 20. srpska brigada na lijevom krilu držeći vezu sa 21. slavonskom brigadom 28. divizije (granica između te dvije divizije bila je cesta koja vodi od Siska prema Zagrebu), a u drugom ešalonu, iza 20. brigade, kretala se 23. srpska brigada, kao divizijska rezerva.

Okolo 6 sati stigli su pred Veliku Goricu gdje je neprijatelj već ranije posjeo položaje.³⁷ Drugi i Treći bataljon 20. brigade napali su neprijateljske položaje iz pokreta, s juga i jugoistoka, a bataljoni 21. slavonske s juga i jugozapada. Slavonskoj brigadi bila su pridodana tri tenka i borna kola pa ih je štab te brigade upotrijebio u borbi.³⁸

Kad je otpor neprijatelja savladan, brigade su nastavile gonjenje neprijatelja. Drugi i Treći bataljon 20. srpske brigade zauzeli su vojni aerodrom sa 33 aviona, samo su dva bila neoštećena.³⁹ Četvrti bataljon te brigade nastupao je lijevo od Trećeg bataljona pravcem Novo Čiče—Pleso—Litovec, pomažući Drugom bataljonu koji vodi borbu kod Velike Mlake. Odatle se orijentiraju prema selu Jakuševac.

Goneći neprijatelja ka Buzin potoku, sva tri bataljona razvijaju se na Kajzerici i Bundeku. Treći bataljon te brigade izbija na obalu Save u rejon odašiljača Radio-Zagreb i posjeda položaje na desnoj obali Save.⁴⁰ Za to vrijeme Četvrti se bataljon orijentira na Jakuševački most. Do pred grad Prvi bataljon bio je brigadna rezerva.

Što se događalo na desnoj obali Save nakon posjedanja položaja bataljona 20. srpske brigade? Komandant brigade Vojin Vidović odlučuje prebaciti svoj Drugi bataljon na lijevu obalu Save, trnjanskom skelom, jer su se još vodile borbe za Jakuševački most.⁴¹ Pošto se Treći bataljon nalazio u rejonu pristajanja trnjanske skele, komandantu tog bataljona dao je zadatak da podržava teškim oružjem prebacivanje Drugog bataljona i prvom skelom uputi ojačanu izviđačku grupu s kojom će se prebaciti i obavještajni oficir brigade.⁴¹

Desno od Trećeg bataljona te brigade držao je položaje Drugi bataljon 24. srpske brigade.⁴² Doznajući za odašiljač Radio-Zagreba u Bundeku, Velimir Maksimović, komandant Drugog bataljona 24. srpske brigade, došao je na odašiljač i odjednom se na položajima u rejonu Trećeg bataljona 20. brigade čulo saopćenje preko nekog razglasa: »Građani Zagreba! Budite mirni i oprezni! Narodnooslobodilačka armija ulazi u Zagreb. Ne izlazite na ulice, neprijatelj se još povlači iz grada.« Tu vijest

³⁷ AVII, NOR, k. 7, f. 1, dok. 1, Saslušanje A. fon Lera. Pred Zagrebom su se branile ustaško-domobranske snage pod zapovjedništvom generala A. Gustovića.

³⁸ Isto, NOR, k. 1136, f. 5, dok. 58 i Zb. NOR, knj. 2, tom 111, dok. 98.

³⁹ Isto, NOR, k. 1336, f. 1/4, dok. 16.

⁴⁰ Isto, NOR, k. 1336, f. 5, dok. 58.

⁴¹ Bataljoni 24. srpske brigade vodili su borbe za Jakuševački most s grupom od 400 Nijemaca (vidi: Operacijski dnevnik 24. srpske brigade od 8. maja 1945, čuva se u Vojnoistorijskom institutu).

⁴² AVII, NOR, k. 1336, f. 5, dok. 58, Operacijski dnevnik 20. srpske brigade za 8. maj 1945. godine.

su čuli borci i ona je ponavljana, prvobitno ili slično, nekoliko puta.⁴³ Trnjanska skela bila je na lijevoj obali Save pa ju je izviđačka grupa, kad je došla na mjesto pristajanja, morala pozvati da krene na desnu obalu. Do njezina pristajanja stigli su na obalu i prvi dijelovi Drugog bataljona.

Prvom skelom prebacila se u Trnje ojačana izviđačka grupa⁴⁴ a potom streljačke čete Drugog bataljona Dvadesete srpske brigade. Izviđačka grupa sačekala je samo prebacivanje prve jedinice, a zatim je nastavila kretanje iz Trnja Paromlinskom ulicom. Borbe su se još vodile i za Jakuševački most.

Idući Paromlinskom cestom, nešto niže i udesno od današnje koncertne dvorane »Vatroslav Lisinski«, na samom uzvišenju, izviđačka grupa je otkrila drvene barake. Samo što su borci zauzeli zaklone, prišla je neka žena i obavijestila ih da u njima ima »puno vojske«.

Borci su se prebacili do prve barake, a zatim je obavještajni oficir brigade zatražio od zapovjednika da postroji jedinicu i preda je.

Zapovjednik je začas postrojio 712 ljudi u domobranskim uniformama, koji su potom bacili oružje na hrpu, bez reda i prozivke.⁴⁵ Već je bila stigla jedna četa Drugog bataljona pa je izviđačka grupa krenula dalje. Izviđačka grupa krenula je Mihanovićevo ulicom, desnom stranom, došla do ondašnje zgrade Socijalnog osiguranja, stala nasuprot hotelu Esplanade: u njemu je bilo nekoliko pijanih njemačkih oficira i ustaša sa ženama. Tu su se izviđači sastali s nekom udarnom grupom iz grada koja ih je obavijestila o njemačkim i ustaškim ranjenicima u bolnici i u kome je smjeru trebalo ići prema radio-stanici.⁴⁶

⁴³ Odašiljač Radio-Zagreba bio je u kvaru i nije bio uključen u Radio-Zagreb koji se nalazio u Vlačkoj ulici. Kako je došlo do saopćenja i tko je sve dao saopćenje, još nije posve odgonetnuto. Javnosti je poznato da je Jure Devčić, komesar Drugog bataljona 21. slavonske brigade, dao saopćenje preko odašiljača. On je svake godine u povodu oslobođenja Zagreba davao izjave za TV Zagreb i radio te za tjednike i dnevne listove koji izlaze u Zagrebu. Dane izjave razlikuju se po sadržaju i vremenu kad je dao saopćenje na odašiljaču. Na primjer, u *Fokusu*, br. 49 iz 1975. piše da je J. Devčić govorio na odašiljaču oko 9 sati; u *Večernjem listu*, br. 6686 od 20. V 1981. piše da je govorio preko odašiljača između 10 i 10 i 30 sati. J. Devčić je dao oveći intervju i tjedniku *Studio* 1985. novinaru Aleksandru Vojinoviću, u kojem je vrijeme svoga emitiranja označio kao 11 sati i 12 minuta. To je različito od ostalih njegovih (ranijih) izjava od 1980. godine kad je tvrdio da je preko odašiljača govorio »oko 10 sati«. Sporno je i otkud su dijelovi 2. bataljona 21. slavonske brigade u Bundecku, u rejonu Trećeg bataljona 20. srpske brigade, kad je pravac nastupanja te brigade bio sasvim drugi (AVII, NOR, br. 9-1, k. 1139 i Zb. NOR, knj. 2, tom 11, dok. 98, Izvod operacijskog dnevnika 21. slavonske brigade 28. divizije). U *Fokusu*, br. 48 iz 1975. u razgovoru urednika sa Stjepanom Cerjanom, jednim od rukovodilaca te brigade, piše da su borci 28. divizije lutali iz smjera Velike Gorice, što je i najvjerojatnije bilo pa je tako Jure Devčić došao u Bundeck.

⁴⁴ AVII, NOR, k. 1336, f. 5, dok. 58; Isto, k. 1336, f. 1/4 dok 16, Operativni izvještaj štaba 20. srpske brigade štabu 45. div. za 8. maj 1945. godine; isto, k. 1331, f. 7, dok. 7 — štabu 45. divizije dostavljen izvještaj 8. maja 1945. o forsiranju Save.

⁴⁵ Isto, NOR, k. 1336, f. 55 — autor toga članka nekoliko godina kasnije saznao je da je u kasarni bilo i ustaša jer je to bio sabirni centar odakle su slane dopune na frontove.

⁴⁶ Narod grada Zagreba oduševljeno je dočekao ulazak prvih boraca u Trnje i čitavo vrijeme saradivao s borcima. — Izviđačka grupa sastavljena je od izviđača Drugog i Trećeg bataljona 20. srpske brigade. Njihov je zadatak bio da pokušaju zauzeti Radio-Zagreb.

Drugi bataljon 20. srpske brigade nastupao je kroz grad, pošto je izbio na željeznički kolodvor, Branimirovom je ulicom ušao u Draškovićevu ulicu i njome izbio u Vlašku ulicu, a odatle brzim prepadom upao u studio, ali čitavu zgradu nije uspio zauzeti. Ni pošto su stigla još dva bataljona 20. brigade (Treći i Četvrti) i dva bataljona 24. srpske brigade, ali je komandant Dvadesete brigade Vojin Vidović uspio doći u studio i izdati Proglas narodu grada Zagreba u 13,25, dok se još vodila borba oko Radio-stanice Zagreb i po okolnim zgradama.⁴⁷ Sutradan, 9. svibnja 1945, »Borba« je u cjelini objavila taj proglas.⁴⁸

Radio-stanicu Zagreb, koja se tada nalazila u Vlaškoj ulici kod Arkove tvornice (danas tvornica »Marijan Badel«), štitili su zabarakadirani ustaše. Ustaše su se nalazili i po nekim okolnim zgradama na Kvaternikovom trgu, u zgradi današnjeg kina »Partizan« i još u nekim zgradama u Vlaškoj i Petrovoj ulici.

Ni popodne nisu zašutjele puške i kratki rafali u okolnim zgradama i oko njih. Pucali su ustaše i s balkona i, zaklonjeni, s prozora.⁴⁹ Ali je studio Radio-Zagreba čvrsto ostao u rukama 20. srpske brigade. Štab brigade odredio je za rukovodioca Radio-stanice Zagreb poručnika Branislava Bumbovića, komandanta Trećeg bataljona.⁵⁰

Poslije borbi kod Velike Gorice i Velike Mlake i 21. slavonska brigada nastavila je gonjenje neprijatelja prema Zagrebu. Čineći zaobilazne manevre radi odsijecanja neprijateljskih grupa, ta se brigada nepotrebno zadržavala u nastupanju. Čak je bilo i lutanja.⁵¹ Nema ni pouzdanih dokaza kad su jedinice 21. slavonske brigade prešle na lijevu obalu Save.⁵²

⁴⁷ Tanjug je objavio vijest 8. svibnja 1945. da je 45. divizija prva ušla u Zagreb (na osnovi te vijesti štab Druge armije saznao je o ulasku naših jedinica u Zagreb). Postoji i dokument u kojem stoji da je potpukovnik Rade Zorić, komandant 45. divizije, dobio brzopuz u 18 sati 8. svibnja 1945. od vršioca dužnosti političkog komesara Druge armije Blaža Lompara ovog sadržaja: »Radio-Zagreb upotrijebite isključivo za prenošenje ratnih izvještaja i vijesti Radio-Beograda, za saopćenje naše vojske i naših vlasti, za partizanske pjesme i partizanske marševe. Imate kulturnu ekipu pa je upotrijebite.« Također je i Radio-Beograd javio 8. svibnja o ulasku 45. divizije u Zagreb.

⁴⁸ »Borba« je 9. svibnja 1945. objavila ovaj tekst: »Proglas građanstvu grada Zagreba! Posle četvorogodišnjeg teškog ropstva i pod terorom ustaških zlikovaca i nemačkih fašista, glavni grad Hrvatske je ponovo slobodan. Hrabri borci 45. divizije JA ušli su u grad u 11 sati. Živeo bratstvo i jedinstvo svih jugoslovenskih naroda! Živeo naš voljeni maršal i vrhovni komandant Tito! Živeli naši saveznici — Engleska, Amerika i Sovjetski Savez! Živeo komandant Druge armije general Koča Popović! Komandant 20. brigade 40. divizije, major Vidović.«

⁴⁹ Oko 13 sati i 20 minuta stigli su i borci Posavsko-tropoljskog odreda u Petrovu i Vlašku ulicu i sudjelovali u borbi za Radio-stanicu Zagreb, poslije ulaska u grad preko Savskog mosta. Autor ovog članka vidio je osobno 28 ili 29 boraca tog odreda: išli su u koloni po jedan na rastojanju uz kuće Vlaškom ulicom.

⁵⁰ Milan Rimac, U Zagrebu preko Savskog mosta, *Pornka borca*, br. 123 od 1. svibnja 1985, str. 19.

⁵¹ *Fokus*, 48/1975, str. 12; B. Bosiočić, n. dj., str. 314.

⁵² Zb, NOR, XI/2, dok 98, Izvod iz Operacijskog ratnog dnevnika 21. slavonske brigade za 8. svibanj 1945. godine upućen štabu 28. divizije. Nema vremena prelaska ni u dokumentu »Bojna relacija 28. divizije«, čiji se original nalazi u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu. Ali u tome dokumentu (pisan je poslije oslobođenja) piše i ovo: »Razbivši neprijatelja na ovoj liniji (Velika Mlaka — Hrašće — prim. R. B.), napad

Dvadeseta krajiška brigada 39. divizije kretala se pravcem M. Buna, Velika Gorica, Česi, Sveta Klara. Pred savskim mostom, tri kilometra sjeverozapadnije od sela Remetinec, sukobila se sa 150 gestapovaca, razbila ih i 8. svibnja 1945. prešla preko mosta i ušla u Zagreb. Istog dana u Zagreb je ušla i 15. krajiška brigada 39. divizije.

Dio 20. krajiške brigade, ulazeći u Zagreb, krenuo je od kazališta Klaićevom ul. i Ilicom i u zapadnom dijelu Ilice došlo je do borbe s Nijemcima. Štab brigade i dio izviđačke čete nenadano su upali između dvije njemačke kolone koje su se povlačile na zapad.⁵³ Treći bataljon te brigade krenuo je od Jelačićeva trga (danas Trg Republike) Vlaškom ulicom i došao u pomoć jedinicama 20. srpske brigade, koje su vodile borbu za okolne zgrade oko Radio-stanice Zagreb, no poslije nekog vremena vratio se po naređenju u sastav svoje brigade.⁵⁴

Ratnici su Savu prelazili skelom, preko mostova, ali i čamcima i splavovima. Šesnaesta srpska brigada 25. divizije odbacila je neprijatelja 8. svibnja i prešla u opći napad. Odbacivši neprijatelja s isturenih položaja, produžila je gonjenje ustaša ka Obrežu. Za Obrež se ponovo vodila borba sve do odstupanja ustaša. Istovremeno bataljoni 18. srpske brigade 25. divizije ovladali su Golim Bregom i Stupnikom nastavivši gonjenje neprijatelja put Save. Po izbijanju na Savu, 16. srpska brigada forsirala je rijeku i nastavila kroz grad goniti satnije Maksa Luburića.

Goneći ih po gradu, Šesnaesta srpska brigada nije nailazila na jači otpor do sjevernog dijela, odnosno do Gupčeve Zvijezde i Mirogoja. Ali s jedne strane proleter i Šeste ličke divizije, a s druge strane borci 16. brigade, potisnuli su neprijatelja i natjerali ga na povlačenje prema Krškom i Klanjcu.

Nijemci i usprkos očiglednoj nemoći da se održe na položajima u rejonu Jastrebarskog, 8. svibnja 1945. godine, pokušali su prepadima stvoriti uvjete za brže povlačenje. S tim je ciljem jedna njemačka jedinica jačine 250 vojnika uspjela prodrijeti do štaba 14. srpske brigade 23. divizije u 9 sati i 30 minuta, u selu Gleđe, no pozadinski dijelovi i sanitetsko osoblje sa štapskim kuririma uspjeli su odbiti napad.

U borbama kod Donjeg Desinca i Gleđa, Nijemci su toga dana imali više od stotinjak vojnika izbačenih iz stroja, dok je 14. brigada imala

je nastavljen u dvije kolone. Desnom kolonom jačine jednog bataljona pravcem Otok—Bundek u cilju zauzimanja radio-stanice (riječ je o Drugom bataljonu — prim. R. B.), a levom kolonom jačine dva bataljona duž željezničke pruge u cilju ovladavanja mostovima na r. Savi. Gdje je ta radio-stanica prema kojoj su nastupali? Nastupaju prema Zagrebu kao da se ispred njih nalaze voštani vojnici i, orkud, pobogu, da njihov Drugi bataljon nastupa pravcem kojim nastupa bataljon Druge brigade? Zašto to nisu u svojoj zapovijesti odredili? B. Bosiočić tvrdi u monografiji da je njegova brigada prešla preko savskih mostova u 11,30, a ne poziva se ni na jedan dokument. Nejasna je još jedna stvar koju J. Devčić treba da objasni: zašto je odustao od jedne prethodne izjave da je preko odašiljača prvo dao saopćenje major V. Maksimović iz 24. srpske brigade, pa da se on ljutio (vidjeti i napis Jovo Popović, Armije idu na zapad, *Vjesnik*, 7. svibanj 1975, Zagreb, str. 10).

⁵³ Jovo Popović, Armije idu na zapad, *Vjesnik*, 7. svibnja 1975, str. 10.

⁵⁴ U izvještaju štaba Trećeg bataljona upućenog štabu 20. krajiške brigade 39. divizije piše i ovo: »Na daljem napredovanju nailazimo na otpor bande koja je imala zadatak da sruši radio-stanicu i s istim smo primili borbu, dočim dobivamo naređenje da se vratimo u sastav naše brigade.«

samo 16 poginulih i četrdesetak ranjenih; među poginulima je bio i politički komesar 2. čete Drugog bataljona Ljubo Devetak iz Petrinje.⁵⁵

Goneći Nijemce i ustaše ta je brigada u toku dana izbila — Prvi bataljon u Gornji Desinec, Drugi u selo Gleđe, dok je Treći bio u pokretu ka selu Stankovac, a Četvrti bataljon u rejonu sela Prhoč. Uvidjevši da se ne mogu povući po planu komandanta 21. korpusa grupe armija »E«, Nijemci su se služili raznim mahinacijama samo da bi usporili napredovanje Jugoslavenske armije.⁵⁶

Dvadeset petoj diviziji postavljen je nov borbeni zadatak: goniti neprijatelja općim pravcem Goli Breg—Stupnik—Kerestinec—Sv. Nedjelja—Samobor. Za izvršenje tog zadatka određene su 18. i 19. srpska brigada. One su još u toku noći, 8. na 9. svibanj, uspostavile dodir s ustašama.⁵⁷ Budući da njemački parlamentarci nisu prihvatili zahtjev štaba 23. divizije da njihove jedinice odmah, na zatečenom dijelu fronta, polože oružje, štabovima brigada naređeno je da ih energičnim dejstvom i obuhvatom s bokova prisile na kapitulaciju između Jastrebarskog, Zagreba i Samobora.⁵⁸

Četrnaesta brigada naišla je na snažan otpor dijelova 7. SS divizije »Princ Eugen«, nastupajući ka Samoboru na položajima sjeverno od Popovog Dola. Napad je počeo 9. svibnja 1945. oko 5 sati. Desno od 14. brigade, u pravcu sela Galgova, napadala je 9. srpska brigada, a udesno od nje 7. srpska brigada.

Nijemci i ustaše branili su žilavo posjednute položaje sve do 13 sati, kad su ih brigade 23. divizije potisle jurišem s položaja. Zahvaćeni panikom, Nijemci i ustaše bacili su ratnu opremu, za sobom ostavili teško pješadijsko naoružanje i tehniku. Bježali su preko Samobora ka Brežicama. Pokušaj Nijemaca da ih štite vatrom iz tvrđave, nije im pomogao.⁵⁹

Goneći ih, u Samobor je prvi ušao automatičarski vod i izviđači Prvog bataljona 14. brigade s pomoćnikom političkog komesara bataljona Savom Đakovićem. S druge strane u Samobor je ušla u 18 sati 18. srpska brigada 25. divizije. Odmah su poduzete mjere za uspostavljanje reda u gradu.⁶⁰

⁵⁵ AVII, RPK, 32, reg. br. 1/1 i RPK, 80, reg. br. 1/6.

⁵⁶ Iz pravca Samobora došli su njemački parlamentarci (major Štark u pratnji kapetana Vinklera i tumača zonderfirera Špajera). Istakli su bili bijelu zastavu na automobilu kojim su stigli na položaje Prvog bataljona 14. brigade. Štab brigade ih je uputio u štab 23. divizije gdje je njemački major predao ovlaštenje za pregovore. Komesar divizije Vojo Popović, primivši ovlaštenje od njemačkog majora, na pregovore je uputio političkog komesara 14. brigade Veljka Begovića, a kao garanciju do povratka Begovića zadržao je kapetana i tumača. No od pregovora nije bilo ništa. Nijemci su samo nastojali dobiti u vremenu. Parlamentarce je uputio fon Ertmansdorf, general pješadije (Isto, k. 1069, br. 2/7).

⁵⁷ Isto, k. 58, reg. br. 2/4.

⁵⁸ S. Miladinović, n. dj., str. 450 i 451.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ U toj borbi, posljednjoj, Nijemci su imali više od 50 poginulih i oko 150 zarobljenih. Četrnaesta brigada imala je 4 poginula borca i 30 ranjenih, a iz 18. brigade poginulo je 10 boraca, među njima i rukovodilac SKOJ-a brigade Dragiša Petrović iz Čurkovca kod Aleksinca (AVII, k. 1074, reg. br. 45/9 i 43/9, Izvještaj štaba Četvrtog bataljona 14. brigade od 10. maja 1945; isto, k. 58, reg. br. 2/4; Isto, k. PP 34, reg. br. 1/1; Zb. NOR, XI/2, dok. 105).

Oslobođenjem Samobora konačno su završene borbe za oslobođenje Zagreba, koje su počele 27. travnja, a završile se predvečer 9. svibnja 1945. godine.

Obrambenu liniju fronta na rijeci Uni Unska operativna grupa divizija savladala je znatno prije nego što su pretpostavljali fon Ler i Ludviger, komandanti njemačkih snaga u Hrvatskoj. Njemački komandanti, usprkos svim nastojanjima, nisu uspjeli potpuno očuvati njemački duh u svojim jedinicama koje su se povlačile iz Hrvatske. Ustaške formacije u povlačenju na sjever bile su, također, nemalo demoralizirane, što se odrazilo na njihovu disciplinu i borbenosti.

Pošto su neočekivano brzo osvojena sva uporišta u dolini Kupe, štab Druge armije opravdano je promijenio pravac dejstva Unske operativne grupe divizija, usmjerivši je na Zagreb. Neprijatelj se u početku taktički povlačio nakon što su divizije Unske operativne grupe prešle Unu, posjedajući s vremena na vrijeme unaprijed određene borbene položaje radi usporavanja napredovanja jedinica Druge armije. Ali kad je uvidio da ne može manjim snagama osigurati ni jednu komunikaciju za povlačenje na sjever, pokušao je usporiti napredovanje jedinica Unske operativne grupe divizija providnim smicalicama i upućivao je parlamentarce u neke jedinice Jugoslavenske armije na pregovore na dijelu fronta, tobože da će položiti oružje, što mu uopće nije bila namjera.

Nastupajući na sjever, jedinice Unske operativne grupe divizija bile su u prednosti u odnosu na neprijatelja, jer neprijatelj koji je ispred njih odstupao bio im je dobro poznat iz višemjesečnih borbi s njim; moral boraca JA bio je bolji jer poraženi je neprijatelj odstupao pred njima a ratujući duže s njime stekli su bili borbeno iskustvo.

Iz dva razloga neopravdano je pisanje nekih drugova koji tvrde da je 21. slavonska brigada 28. divizije prva ušla u Zagreb i zauzela odašiljač Radio-Zagreba, koji se nalazio na desnoj obali Save u Bundecku — prvo, nema povijesnog dokumenta prvog stepena u kojemu stoji da je 21. slavonskoj brigadi bio pravac nastupanja od Velike Gorice u Bundeck ni da je ušao njezin Drugi bataljon u Bundeck i zauzeo odašiljač Radio-Zagreba; drugi, ali se to ne može tvrditi i za 20. srpsku brigadu jer postoje dokumenti da je to bio njezin pravac nastupanja, za dolazak njezina Trećeg bataljona u Bundeck, u rejon odašiljača Radio-Zagreba, i za prelaz na lijevu obalu Save Drugog bataljona trnjanskom skelom u 11 sati.⁶¹ Nadalje, dvije brigade u isto vrijeme nisu mogle biti na istom mjestu. Da je 21. slavonska prva išla ka Zagrebu, ispred 20. srpske, morala bi ona zauzeti aerodrom na Borongaju, a ne Drugi i Treći bataljon 20. brigade. I s vojničkog gledišta nelogično je, također, da širina fronta jednog bataljona bude veća nego čitave jedne druge divizije, čiji su bataljoni znatno veći od navedenog bataljona.

Nitko nije mogao ni pretpostaviti da će se ući tako brzo u Zagreb pa je komandant Prve armije general-potpukovnik Peko Dapčević izdao zapovijest svojim divizijama i Zagrebačkom korpusu (Korpus je bio potčinjen štabu Prve armije za oslobođenje Zagreba) da napad na Zagreb počne 8. svibnja 1945. godine, sat kasnije no što je u grad ušla 45.

⁶¹ Isto, NOR, k. 1336, f. 5, dok. 58.

divizija Druge armije. Što je 45. divizija prva ušla u Zagreb zasluga je svakako njezina štaba zato što je pravilno procijenio nastupanje svojih brigada ka Zagrebu — desnom obalom Save.

Ulazak 45. divizije u Zagreb u 11 sati 8. maja 1945. iznenadio je i mnoge visoke rukovodioce Jugoslavenske armije.⁶²

Ne može se ni tvrditi (kako se povremeno može pročitati u nekim listovima) da je Zagreb bio otvoren grad i da nije bilo borbi za njegovo oslobođenje. Naime, Pavelić je potkraj 1944. htio predložiti da se Zagreb proglasi otvorenim gradom. Taj prijedlog podržao je i njemački general Hans Jupe (koji je nakon opoziva Gleza v. Horstenaua preuzeo njegovu funkciju), ali je ipak razglasio gledište da će se Zagreb braniti, kako bi se omogućilo organizirano povlačenje.⁶³

⁶² Komandant Prve armije Peko Dapčević je popodne 8. svibnja 1945. uputio brzojav 6. ličkoj proleterskoj diviziji ovog sadržaja: »Maršal Tito je naredio po svaku cenu upasti danas u Zagreb. Jedna Kočina jedinica već je upala s juga« (Šesta proleterska divizija, Zagreb 1964, str. 501).

⁶³ U oslobođenju Zagreba učestvovalo je oko 37.000 boraca Druge armije — 45. divizija na početku svibnja 1945. imala je 10.900 boraca, 25. divizija 7000 boraca, 39. divizija bila je najjača 15. prosinca 1944. Tada je imala 6485 boraca. Pretpostavlja se da je u svibnju 1945. imala oko 5000 boraca. Toliko je možda imala i 28. divizija.

Usp.: Narcisa Lengel-Krizman, Borbeni Zagreb, Zagreb 1980, str. 275 i 283-284.